

Komila FAYZIYEVA,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti
E-mail: komila.fayziyeva.85@bk.ru,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2171-3863>

SamDU professori, f.f.d U. Qarshiboyeva taqrizi asosida

“AMERIKA FOJIASI” ROMANI JAMIYATDAGI IJTIMOYIY ADOLATSIZLIK VA INSON QISMATI

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz adibi Teodor Drayzer o‘z asarlari orqali o‘quvchini insoniy qadriyatlar va jamiyat muammolari haqida chuqur o‘ylashga undaydi. Yozuvchi, ayniqsa, jamiyatning asosiy ijtimoiy institutlari - oila, din, ta’lim va iqtisodiy tizim muammolarini tanqid qiladi. Drayzerning fikricha, jamiyatning bu muammolari shaxsning shaxsiy hayotida aks etadi va uni fojiali yakunga olib keladi. Yozuvchining asarining ahamiyati shundaki, u tanqidiy realizm tamoyillariga sodiq qolib, jamiyatning ijtimoiy va axloqiy muammolarini ochiq va aniq tasvirlay olgan. Drayzer asarlarida tasvirlangan shaxsiy intilishlar va ijtimoiy muhit ta’siri o‘rtasidagi psixologik murakkablik va ichki kurash uning romanlariga jahon adabiyotida muhim o‘rin tutishga imkon berdi.

Kalit so‘zlar: Teodor Drayzer, jamiyatning ijtimoiy va axloqiy muammolar, jahon adabiyoti, sof qalb, jamiyat tanqidi, adabiy asarlar, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy adolatsizlik, adabiy meros.

THE NOVEL “AN AMERICAN TRAGEDY” IS ABOUT SOCIAL INJUSTICE AND HUMANITY IN SOCIETY

Annotatsiya

In this article, the English writer Theodore Dreiser, through his works, encourages the reader to think deeply about human values and social problems. The writer especially criticizes the problems of the main social institutions of society - family, religion, education and the economic system. According to Dreiser, these problems of society are reflected in the personal life of a person and lead him to a tragic end. The significance of the writer’s work is that, while adhering to the principles of critical realism, he was able to openly and clearly describe the social and moral problems of society. The psychological complexity and internal struggle between personal aspirations and the influence of the social environment depicted in Dreiser’s works allowed his novels to occupy an important place in world literature.

Keywords: Theodore Dreiser, social and moral problems of society, world literature, pure soul, social criticism, literary works, moral values, social injustice, literary heritage.

РОМАН “АМЕРИКАНСКАЯ ТРАГЕДИЯ” О СОЦИАЛЬНОЙ НЕСПРАВЕДЛИВОСТИ И ГУМАННОСТИ В ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

В этой статье английский писатель Теодор Драйзер своими произведениями побуждает читателя глубоко задуматься о человеческих ценностях и социальных проблемах. Писатель особенно критикует проблемы основных социальных институтов общества – семьи, религии, образования и экономической системы. По мнению Драйзера, эти проблемы общества отражаются в личной жизни человека и приводят его к трагическому концу. Значение творчества писателя заключается в том, что, придерживаясь принципов критического реализма, он смог открыто и ясно описать социально-нравственные проблемы общества. Психологическая сложность и внутренняя борьба между личными устремлениями и влиянием социальной среды, изображенные в произведениях Драйзера, позволили его романам занять важное место в мировой литературе.

Ключевые слова: Теодор Драйзер, социальные и моральные проблемы общества, мировая литература, чистая душа, социальная критика, литературные произведения, моральные ценности, социальная несправедливость, литературное наследие.

Kirish. Adabiyot inson tafakkurini boyitadigan va jamiyatning ijtimoiy va ma’naviy hayotini shakllantiradigan kuchli vositadir. Jahon adabiyoti tarixidagi nufuzli shaxslar orasida tanqidiy realizm harakatining yetakchi vakili sifatida tan olingan Teodor Drayzer ham bor. Uning asarlari, ayniqsa “Amerika fojiasi” romanida ijtimoiy adolatsizlik, inson taqdiri va kapitalistik jamiyatning qattiq voqealari tasvirlangan. Ushbu maqolada Drayzerning ijodi o‘rganiladi va uning o‘zbek adabiyotiga, xususan, Abdulla Qodiriyning asarlariga ta’siri ta’kidlanadi[1].

Adabiy asarlar bilan tanishish inson ongini yetuklik va nafislikka yo‘naltirishning asosiy usuli hisoblanadi. O‘zbek adabiyotining go‘zalligini jahon adabiyoti durdonalari bilan birga qadrlash nafaqat aql-zakovatni rivojlantiradi, balki dunyoviy fanlarni tushunishni ham kengaytiradi. Fan va texnologiyaning rivojlanishi bilan tarjima adabiyotning ajralmas qismiga aylandi, bu bizga global adabiy asarlarning keng doirasiga kirish va ularni o‘zbek adabiy klassikalari bilan taqqoslab o‘rganish imkonini berdi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi[2]. Shunisi e’tiborga loyiqki, Amerika adabiyotining taniqli namoyandasi va noyob asarlar

muallifi Teodor Drayzerning asarlari adabiy merosimizni sezilarli darajada boyitdi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Drayzer Amerika haqiqatining “kulrang, kundalik hayoti”ni tasvirlaydigan, Amerikaning “Cheksiz imkoniyatlar mamlakati” afsonasini fosh qiluvchi bir nechta romanlar muallifi. Uning xalq sharoitlarini chuqur tushunishi uning kelajakdagi yozuvlari uchun material yaratdi. Uning adabiy faoliyati 1900-yilda birinchi romani “Qora qarri” nashr etilishi bilan boshlangan. 1911-yilda uning ikkinchi romani “Jenny Gerhardt” nashr etildi. Keyinchalik u ketma-ket “Moliyachi”, “Titan” va “Daho” asarlarini yozdi. Birinchi jahon urushidan so‘ng, 1920-yillarning o‘rtalarida, ikki jildli “Amerika fojiasi” nashr etilishi bilan Dreiser yetakchi tanqidiy realist sifatida butun dunyoda tan olindi[3].

Teodor Drayzerning “Amerika fojiasi” asarida 1906-yilda Amerikada sodir bo‘lgan voqealar tasvirlangan, ijtimoiy muhit va odamlar duch kelgan ba’zi axloqiy va moliyaviy qiyinchiliklar tasvirlangan. Romanni mantiqan ikki qismga bo‘lish mumkin. Birinchi qismda o‘quvchilarga bosh qahramon Klayd Griffiths tanishtiriladi, u diniy oilasi bilan Amerika shaharlari bo‘ylab

sayohat qiladi. Qashshoqlikda yashayotgan yigit ota-onasining dunyoqarashidan uzilgandek tuyuladi, ular iloji boricha ko'proq odamlarni to'g'ri yo'lga yo'naltirishni o'zlarining burchi deb bilishadi. Yaxshiroq hayotga intilib, Klayd mehmonxona xabarchisi bo'lib ishga kiradi, u yerda yangi tanishlar uni - hech qachon yaxshi hayot kechirmagan odamni - spirtli ichimliklar va fohishalarnikiga tashrif buyurish bilan tanishtiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Drayzerning birinchi yirik romani "Omadsiz Kerri" naturalistik yondashuvning yorqin namunasi, unda qahramonlarning hayoti axloqiy emas, balki ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar bilan shakllanadi. Kerri hayotining turli bosqichlarida asar inson hayotining tartibsiz va oldindan belgilangan tabiatini tasvirlaydi[4].

Teodor Drayzerning asarlari Amerika naturalistik adabiyotining eng yaxshi namunalaridan biri bo'lib, kapitalistik jamiyat inson taqdirini qanday shakllantirishi haqida chuqur tushunchalar beradi. Naturalizmga yondashuvini qattiq tanqid qilganiga qaramay, Drayzer o'zini naturalizm va realizmning yetakchi tarafdori sifatida ko'rsatishda davom etdi. Uning "Kapitalist" va "Titanlar" kitoblari kapitalistik jamiyatning asoslarini va o'z manfaatlarini bilan kengroq ijtimoiy kontekst o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirni tasvirlaydi[5].

Zamonaviy adabiy tanqidni siyosiy va ijtimoiydan chekinish deb ta'riflash qiyin. Bu kitob, avvalgi kitobim singari, ikkala jihatga ham bag'ishlangan. Biroq, u ba'zilar formalistik deb hisoblaydigan savollarga to'g'ridan-to'g'ri javob beradi: nima uchun ba'zi adabiy asarlar o'zining jozibadorligini boshqalarga qaraganda ko'proq saqlab qoladi?

Menimcha, asarning jozibadorligi nafaqat uning tayyorlangan auditoriyasiga bog'liq; Bu, shuningdek, asarning o'quvchilar bilan o'zi ko'rib chiqadigan masalalarga nisbatan o'rnatadigan strukturaviy aloqalaridan kelib chiqadi.[6] Shunday qilib, mening savolimga bitta javob shundaki, o'zining jozibadorligini saqlab qolish uchun asar o'quvchilarni tarix kabi murakkab dunyoda o'ziga jalb qilishi kerak, ularni matn ichida ham, tashqarisida ham voqealarni baholashda chalkash va noaniq qoldirmasligi kerak.[7] Agar men haq bo'lsam, unda bunday jozibadorlik, u ko'rib chiqadigan aniq masalalarga bog'liq bo'lsa-da, faqat asarning siyosiy pozitsiyasi bilan o'lchanmaydi.

Tahlil va natijalar. Ijtimoiy sinf - bu turli maqsad va manfaatlariga ega bo'lgan odamlar guruhlarining jamiyatning maxsus ijtimoiy tizimini tashkil etuvchi ijtimoiy sinflarga,

qatlamlarga bo'linishi. Ijtimoiy sinf - bu ijtimoiy tizimda o'z o'rnini, mavqei va og'irligiga ega bo'lgan ijtimoiy noyoblik bo'lib, unda u sinf ichida yoki mustaqil maqom sifatida faoliyat yuritadi[8]. Ijtimoiy sinf jamiyatning moddiy va ma'naviy boyliklarini yaratishga qo'shgan hissasi, uning taqsimlanishidagi ulushi mezonlariga muvofiq ijtimoiy tizimda o'z o'rnini va mavqega ega bo'lishi mumkin. Ijtimoiy sinflarga ziyolilar, tadbirkorlar, siyosiy elita, davlat xizmatchilari va shunga o'xshash sinflar kiradi, ularning har biri o'ziga xos, noyob va betakror xususiyatlarga ega[9]. Drayzerning eng mashhur asarlaridan biri bu "Kapitalist" romanidir[10]. Ushbu roman Amerika kapitalistik jamiyatining qadriyatlarini va axloqiy tanazzulini ta'kidlaydi. Romanning bosh qahramoni - o'z maqsadlariga erishish uchun axloqiy me'yorlarga bo'ysunmaydigan iste'dodli va tashabbuskor biznesmen Frank Koupervud. Romanda naturalistik adabiyotning quyidagi xususiyatlari mavjud[11]. Drayzer ijodida ijtimoiy tengsizlik, ma'naviy qadriyatlarning yemirilishi va shaxsning ichki nizolari markaziy o'rinni egallaydi. U o'z asarlarida shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab ziddiyatlarni, o'zgaruvchan ijtimoiy muhitda insoniy qadriyatlar inqirozini ta'kidlaydi. "Amerika fojiasi" romanida jamiyatdagi adolatsizlik, boylik va mavqei uchun kurash va inson xatolari Klayd Griffiths qahramoni orqali chuqur tahlil qilinadi[12]. Romanda Klayd Griffiths fojiasi orqali yozuvchi Amerika jamiyatining sinfiy qatlamlarga bo'linishini, qashshoqlik va boylik o'rtasidagi keskin farqlarni, shuningdek, axloqiy qadriyatlarining yemirilishi natijasida yuzaga kelgan shaxsiy fojialarni tasvirlaydi.

Xulosa va takliflar. Amerika va jahon adabiyotiga muhim va noyob hissa qo'shgan taniqli yozuvchi Teodor Drayzer 1945-yil 28-dekabrda 75 yoshida vafot etdi. Biroq, uning o'ziga xos asarlari bugungi kunda ham katta qiziqish bilan o'qilmoqda.

Drayzerning ijodi tanqidiy realizmning eng yorqin namunalaridan biri bo'lib, inson hayoti, ijtimoiy adolatsizlik va kapitalistik dunyo haqida chuqur fikrlarni bildiradi[13]. "Amerika fojiasi" romanida muallif o'quvchilarni inson taqdiri va murakkab ijtimoiy munosabatlar haqida chuqur mulohaza yuritishga undaydi. Ushbu maqolada Drayzerning asarlari va ularning o'zbek adabiyotiga ta'siri, xususan, Abdulla Qodiriyning asarlariga e'tibor qaratiladi. Unda ularning asarlaridagi realizm unsurlari tahlil qilinadi va ularning jamiyatning ma'naviy inqiroziga va shaxslar taqdiriga ta'siri o'rganiladi.

ADABIYOTLAR

1. Drayzer, T. (1912). *The Financier*. Harper & Brothers.
2. Pizer, D. (1995). *The Cambridge Companion to American Realism and Naturalism*. Cambridge University Press.
3. Kazin, A. (1965). *On Native Grounds: An Interpretation of Modern American Prose Literature*. Harcourt, Brace & World.
4. Lotman, Y. M. (1994). *The Structure of the Artistic Text*. University of Michigan Press.
5. Мамбетов, Г. (2005). *Теория литературы*. Ташкент: Национальная энциклопедия Узбекистана.
6. Засурский Я. Н. Теодор Драйзер: Жизнь и творчество. Москва: Издательство Московского университета, 1977. 320 с.
7. Баталов Е. Я. Социальная утопия и утопическое сознание в США. Москва: Наука, 1982. 337 с.
8. Баталов Е. Я. Русская идея и американская мечта. Москва: Тараккийот-Аньяна, 2009. 384 с.
9. Гиленсон Б. А. В поисках «другой Америки»: Из истории прогрессивной литературы в США. Москва: Художественная литература, 1987. 315 с.
10. Fayziyeva Kamila (2019) "Evaluation category in foreign and uzbek languages according to their pragmatic characteristics." *Scientific Bulletin of Namangan State University: Vol. 1 : Iss. 2, Article 189.*
11. G.I. Muzaffarovich, *Comparative Literature*. – Bukhara: "Durdona", 2023, 136 p.
12. Intertextuality in the drama of William Shakespeare and Abdurauf Fitrat. G.I. Muzaffarovich, *Journal of Education, Ethics and Value*, 2025. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=ihOH1F0AAAAJ&citation_for_view=ihOH1F0AAAAJ:IjCSPb-OGe4C
13. Fayziyeva, K. A. (2020). Modern trends in the humanities pedagogical technologies of the foreign languages. *Aktuální Pedagogika*, (3), 11-12.
14. Mansurova, G. M., & Fayzieva, K. A. (2020). General criteria for the evaluation category. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(8), 227-230.
15. Mansurova, G., & Fayzieva, K. (2019). Evaluation category in foreign and uzbek languages according to their pragmatic characteristics. *evaluation*, 5, 10-2019.